

Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Lisansüstü Okuma Önerisi

Giriş

Bu okuma listesi, Arap dili, belagati ve edebiyatı alanında lisansüstü eğitim gören öğrenciler için kademeli bir çalışma programı olarak hazırlanmıştır. Yüksek lisans düzeyinde amaç, öğrencinin temel dil ilimlerini, belagat kavramlarını, klasik metinleri ve modern araştırma literatürünü güvenilir biçimde tanımasıdır. Doktora düzeyinde ise hedef, öğrencinin klasik metinleri tahkikli neşirler ve yazma nüshalarla karşılaştırabilmesi, modern teorik tartışmaları izleyebilmesi ve özgün bir araştırma sorusu geliştirebilmesidir.

Liste, yalnızca kitap adlarından oluşan kapalı bir bibliyografya değildir. Makale, ansiklopedi maddesi, tahkikli metin, şerh-haşiye literatürü, modern teori ve yöntem kaynakları birlikte düşünülmüştür. Öğrencinin tez konusu belirlendikten sonra bu çekirdek listeye özel literatür, yazma eser katalogları, güncel tezler ve hakemli makaleler eklenmelidir.

A) Yüksek Lisans Okuma Önerisi

1. Temel Hedefler

Yüksek lisans öğrencisinden beklenen temel kazanımlar şunlardır:

1. Arapça klasik metinleri sözlük, şerh ve tahkikli neşir yardımıyla okuyabilmek.
2. Nahiv, sarf, lügat, meani, beyan ve bedi kavramlarını örnek metinler üzerinden açıklayabilmek.
3. Belagat ilimlerinin Kur'an ilimleri, tefsir, kelam, fıkıh usulü ve edebî tenkitle ilişkisini ana hatlarıyla kavramak.
4. Modern Türkçe ve Arapça akademik literatürde kullanılan yöntemleri tanımak.
5. Bibliyografya oluşturma, dipnotlandırma, ansiklopedi maddesi kullanma ve makale değerlendirme becerisi kazanmak.

2. Makale ve Ansiklopedi Okumaları

Bu aşamada öğrenci, alanın kavram haritasını çıkararak ve klasik mirası modern araştırma sorularıyla ilişkilendiren yazılar okumalıdır. Öncelikli başlıklar şunlardır:

1. Arap belagatinin teşekkül süreci ve Kur'an ilimleriyle ilişkisi.
2. Meani, beyan ve bedi ilimlerinin tanımı, sınırları ve tarihî gelişimi.
3. Abdülkahir el-Cürcani'nin nazım teorisi üzerine modern çalışmalar.
4. Sekkaki sonrası belagat geleneği, medrese öğretimi ve şerh-haşiye literatürü.
5. Klasik Arap şiirinde teşbih, istiare, kinaye, mecaz, seci, cinas ve tıbâk kullanımı.

6. Osmanlı medrese geleneğinde Arap dili ve belagati öğretimi.
7. Modern dilbilim, anlambilim ve edimbilim açısından klasik belagat kavramları.
8. Arap edebiyatı tarihi, edebiyat terimi, türler, nazım-nesir ayrımı ve klasik dönem edebî kültürü üzerine ansiklopedi maddeleri.

Makale okumasında amaç yalnızca sonuçları öğrenmek değildir. Öğrenci her makalede araştırma sorusunu, kullanılan klasik kaynakları, yöntem tercihini, kavramların tanımını ve yazarın ulaştığı sınırları ayrıca not etmelidir.

3. Modern Giriş Kaynakları

Yüksek lisans öğrencisi için modern kaynaklar, klasik metinlere geçişi kolaylaştıran hazırlık metinleridir. Aşağıdaki eser ve yazarlar öncelikli okunmalıdır:

1. Ahmed el-Haşimi, *Cevahirü'l-belaga* – meani, beyan ve bedi konularına sistematik giriş.
2. Ali el-Carim ve Mustafa Emin, *el-Belagatü'l-vadiha* – örnek merkezli belagat öğretimi.
3. Abdülaziz Atik, *İlmü'l-meani, İlmü'l-beyan, İlmü'l-bedi* – kavramsal tasnif ve açıklama.
4. Fadl Hasan Abbas, *el-Belaga fünunuha ve efnanuha* – belagat sanatlarının kapsamlı değerlendirmesi.
5. Bedevi Tabane, *el-Beyanü'l-Arabi* ve belagat tarihiyle ilgili çalışmaları.
6. Şevki Dayf, *el-Belaga: Tatavvur ve tarih* ve Arap edebiyatı tarihi serisi.
7. Temmâm Hassân, Arap dili, yapı, anlam ve bağlam ilişkisine dair çalışmaları.
8. Mahmud Fehmi Hicazi, Arap dilbilimi ve modern dil araştırmaları üzerine eserleri.
9. İsmail Durmuş, Hulusi Kılıç, Nasrullah Hacımüftüoğlu ve ilgili araştırmacıların Arap belagati hakkındaki makale ve ansiklopedi maddeleri.

Bu kaynaklar klasik metinlerin yerine geçirilmemeli; öğrencinin terimleri, tasnifleri ve tartışma zeminini kavraması için hazırlık olarak kullanılmalıdır.

4. Klasik Temel Metinler

Yüksek lisans düzeyinde klasik eserler seçilmiş bölümler hâlinde ve öğretim üyesi rehberliğinde okunmalıdır. Öğrencinin bu eserlerin tarihî yerini, yöntemini ve temel iddiasını bilmesi beklenir:

1. Sibeveyhi, *el-Kitab* – nahiv düşüncesinin kurucu yapısı ve i'rab mantığı.
2. İbn Cinni, *el-Hasais* – dil felsefesi, kıyas, lafız-mana ilişkisi ve iştikak.
3. Cahiz, *el-Beyan ve't-tebyin* – beyan, hitabet, fesahat ve edebî kültür.
4. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-suara* – şiir tenkidi ve edebî tabakalar.
5. Abdülkahir el-Cürcani, *Delailü'l-i'caz* – nazım teorisi ve meani ilminin temeli.
6. Abdülkahir el-Cürcani, *Esrarü'l-belaga* – teşbih, temsil, istiare ve mecaz tahlilleri.

7. Zemaşeri, *el-Keşşaf* – Kur'an tefsirinde belagat uygulamaları.
8. Sekkaki, *Miftahü'l-ulum* – belagat ilimlerinin sistemleşmesi.
9. Hatib el-Kazvini, *Telhisü'l-Miftah* – medrese belagat öğretiminin temel metni.
10. Teftazani, *Muhtasarü'l-Meani* veya *el-Mutavvel* – şerh geleneğine giriş.

5. Uygulamalı Okuma Ödevleri

Yüksek lisans düzeyinde her öğrenci aşağıdaki uygulamaları düzenli biçimde yapmalıdır:

1. Bir klasik şiir parçasında teşbih, istiare, kinaye ve bedi sanatlarını tespit etmek.
2. Bir Kur'an ayeti tefsirinde Zemaşeri'nin belagat açıklamasını modern bir yorumla karşılaştırmak.
3. Bir ansiklopedi maddesinden hareketle kısa bir kavram bibliyografyası hazırlamak.
4. Bir modern makalenin kaynak kullanımını ve yöntemini iki sayfalık raporla değerlendirmek.
5. Bir klasik metnin tahkikli neşirindeki dipnot, varyant ve indeks kullanımını incelemek.

B) Doktora Okuma Önerisi

1. Temel Hedefler

Doktora öğrencisi artık yalnızca literatürü tanıyan değil, literatürdeki boşlukları fark eden ve yeni araştırma soruları geliştiren kişi olmalıdır. Bu düzeyde beklenen kazanımlar şunlardır:

1. Belagat teorisinin kelam, tefsir, fıkıh usulü, mantık, nahiv ve edebî tenkitle ilişkisini derinlemesine analiz etmek.
2. Klasik metinleri şerh, haşiye ve talikat zinciri içinde okuyabilmek.
3. Tahkikli neşirleri karşılaştırmak ve gerektiğinde yazma nüsha verisini araştırmaya dahil etmek.
4. Arapça, Türkçe ve Batı dillerindeki ikincil literatürü birlikte değerlendirmek.
5. Modern retorik, semantik, pragmatik, söylem analizi, göstergebilim ve hermenötik yaklaşımları klasik belagatle mukayeseli kullanmak.

2. İhtisas Makaleleri ve Teorik Okumalar

Doktora düzeyinde makale okumaları genel tanıtım metinlerinden ziyade problem odaklı olmalıdır. Öncelikli araştırma başlıkları şunlardır:

1. Cürcani, Zemaşeri, Sekkaki, Kazvini ve Teftazani arasında kavramsal süreklilik ve dönüşüm.
2. Nazım teorisi, lafız-mana tartışması, delalet, bağlam, muhatap ve kasıt ilişkisi.

3. İ'cazû'l-Kur'an literatürünün tarihî gelişimi ve belagat teorisine katkısı.
4. Şerh, haşiye ve talikat metinlerinin yöntem problemi.
5. Osmanlı, İran ve Hint alt kıtası belagat geleneklerinin Arapça metinler üzerinden incelenmesi.
6. Yazma eser incelemesi, tahkik yöntemi ve kısa belagat risaleleri.
7. Klasik Arap poetikası ile modern retorik, pragmatik ve söylem analizi arasındaki ilişki.
8. Ansiklopedi maddeleri, doktora tezleri ve hakemli makaleler üzerinden güncel literatür haritası çıkarma.

3. Modern Araştırma ve Yöntem Kaynakları

Doktora öğrencisi için modern kaynak listesi teori, tarih, yöntem, tahkik ve mukayeseli okuma boyutlarını birlikte içermelidir:

1. Şevki Dayf, belagat tarihi ve Arap edebiyatı tarihi serisi.
2. İhsan Abbas, klasik Arap edebî tenkidi ve şiir incelemeleri üzerine çalışmaları.
3. Muhammed Abid el-Cabiri, beyan sistemi, Arap akli ve bilgi düzenleri üzerine eserleri.
4. Nasr Hamid Ebu Zeyd, metin, yorum, tevil ve belagat ilişkisine dair çalışmaları.
5. Muhammed Arkoun, klasik İslamî metinlerin modern okuma yöntemleri üzerine çalışmaları.
6. Wolfhart Heinrichs, Beatrice Gruendler, Geert Jan van Gelder ve Pierre Larcher'in Arap dili, belagat ve edebî teoriye dair çalışmaları.
7. Devin J. Stewart, Lara Harb ve Margaret Larkin'in klasik Arap belagati, i'caz ve edebî teori üzerine çalışmaları.
8. Tahkik usulü, yazma eser katalogları, Arapça ilmî neşir ilkeleri ve akademik bibliyografya hazırlama kılavuzları.

Bu düzeyde modern kaynaklar yalnızca bilgi edinmek için değil, araştırmacının kendi yöntemini sorgulaması için okunmalıdır. Öğrenci her modern çalışmanın varsayımını, kaynak seçimini, kavram kullanımını ve klasik metinle kurduğu ilişkiyi eleştirel biçimde değerlendirmelidir.

4. Klasik İhtisas Metinleri

Doktora düzeyinde klasik kaynaklar tez konusu etrafında derinlemesine okunmalıdır. Aşağıdaki metinler yalnızca metin listesi olarak değil, birbirine bağlanan bir gelenek olarak değerlendirilmelidir:

1. Cahiz, *el-Beyan ve't-tebyin* – beyan, hitabet, fesahat, edebî kültür ve toplumsal dil kullanımı.
2. İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'an* ve *eş-Şi'r ve'ş-şuara* – dil, yorum ve şiir tenkidi.
3. Rummani, Hattabi ve Bakillani'nin i'caz literatürüne dair eserleri.

4. Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*'nin i'caz ve kelam-belagat ilişkisine temas eden bölümleri.
5. Abdülkahir el-Cürcani, *Delailü'l-i'caz ve Esrarü'l-belaga* – tam, karşılaştırmalı ve kavram merkezli okuma.
6. Zemahşeri, *el-Keşşaf* – belagat tahlillerinin sistematik takibi.
7. Fahreddin er-Razi, *Nihayetü'l-icaz* ve tefsirindeki belagat değerlendirmeleri.
8. Sekkaki, *Miftahü'l-ulum* – özellikle üçüncü bölüm ve sonraki etkisi.
9. Hatib el-Kazvini, *el-İzah* ve *Telhisü'l-Miftah* – tasnif, özetleme ve öğretim geleneği.
10. Teftazani, *el-Mutavvel* ve *Muhtasarü'l-Meani* – şerh mantığı ve kavram açıklamaları.
11. Seyyid Şerif Cürcani, *Haşiye ale'l-Mutavvel* ve ilgili haşiye geleneği.
12. İbn Hişam el-Ensari, *Muğni'l-lebib* – nahiv, anlam, delalet ve cümle çözümlemesi.
13. Süyuti, *el-Müzhir* ve *el-İtkan* – dil ilimleri ve Kur'an ilimleri bağlamı.
14. Klasik divanlar, edebî antolojiler ve makame metinleri – belagat teorisinin edebî metindeki uygulaması.

5. Doktora Araştırma Dosyası

Doktora öğrencisi dönem sonunda bir araştırma dosyası hazırlamalıdır. Bu dosyada şu unsurlar bulunmalıdır:

1. Tez konusuna ilişkin açıklamalı bibliyografya.
2. En az üç klasik kaynak, üç modern Arapça çalışma, üç Türkçe çalışma ve üç Batı dili çalışmasının değerlendirmesi.
3. İncelenen kavramların Arapça karşılıkları, tarihî kullanımları ve modern literatürdeki tercüme tercihleri.
4. Şerh-haşiye zinciri veya yazma eser geleneğiyle ilgili kısa bir literatür haritası.
5. Bir klasik metin pasajının tahkikli neşirler ve modern yorumlarla karşılaştırmalı analizi.

Öğrencilerin Bilmesi Gereken Konular

Lisansüstü öğrencinin aşağıdaki alanlarda sağlam bir birikime sahip olması gerekir:

1. **Nahiv ve sarf:** Amil teorisi, i'rab, cümle türleri, fiil kalıpları, türetme ve anlam ilişkisi.
2. **Lügat ve delalet:** Hakikat-mecaz, müşterek lafız, teradüf, zıt anlamlılık, bağlam ve anlam genişlemesi.
3. **Meani ilmi:** Haber-inşa, takdim-tehir, hazif-zikir, kasr, fasıl-vasıl, icaz-itnab-müsavat.
4. **Beyan ilmi:** Teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, kinaye, temsil ve tasvir teorisi.
5. **Bedi ilmi:** Lafzî ve manevî sanatlar, seci, cinas, tıbâk, mukabele, tevriye ve sanatların metne katkısı.

6. **İ'cazû'l-Kur'an:** Kur'an'ın belagat yönü, nazım teorisi, lafız-mana dengesi ve tefsir geleneği.
7. **Arap şiiri ve nesri:** Câhiliye, Emevî, Abbasî, Endülüs ve modern dönemden örnek metinler; aruz, kafiye ve nesir türleri.
8. **Edebî tenkit:** Klasik tenkit kavramları, şiir tabakaları, intihal, lafız-mana tartışması ve üslup değerlendirmesi.
9. **Şerh-haşiye geleneği:** Metin, şerh, haşiye ve talikat arasındaki ilişki; medrese okuma biçimleri.
10. **Modern yöntemler:** Dilbilim, semantik, pragmatik, retorik, söylem analizi, hermenötik ve metinlerarasılık.
11. **Araştırma becerileri:** Bibliyografya oluşturma, yazma eser katalogu kullanma, tahkik ilkeleri, akademik yazım ve etik kaynak kullanımı.

Önerilen Literatür Listesinin Genel Yapısı

Revize liste dört ana halkadan oluşur:

1. **Temel dil halkası:** Sibeveyhi, İbn Cinni, İbn Hişam ve Süyuti gibi dil ilimlerinin ana metinleri.
2. **Belagat teorisi halkası:** Cahiz, Rummani, Bakıllani, Cürcani, Sekkaki, Kazvini, Teftazani ve Seyyid Şerif Cürcani çizgisi.
3. **Edebî uygulama halkası:** Kur'an tefsirleri, klasik şiir divanları, makame metinleri, edebî antolojiler ve şerh metinleri.
4. **Modern araştırma halkası:** Güncel makaleler, ansiklopedi maddeleri, doktora tezleri, mukayeseli retorik çalışmaları ve modern dilbilim literatürü.

Bu programı takip eden öğrenci, klasik metni okuyabilen, modern literatürü eleştirebilen, kavramların tarihî gelişimini izleyebilen ve kendi tezinde özgün bir soru sorabilen araştırmacı seviyesine yaklaşır.

Nihai hedef, belagati ezberlenmiş sanatlar toplamı olarak değil; anlam, bağlam, üslup, muhatap ve metin ilişkisini inceleyen derin bir düşünce geleneği olarak kavramaktır.